

Indianoa baita. Etxe izenetako *-baita*:
erlatibo lexikalizatu bat eta posposizio
baten “gramatikalizazioa”

Julen Manterola
(Euskaltzaindia)

julen.manterola@ehu.eus

Aurkibidea

0 Aztergaia

1 Etxe-izenetako *baita*: mailegua

2 Posposizioetako *-gan* eta *baita-*

3 Etxe-izenetako *-baita*: erlatibo lexikalizatu bat

4 Aditz flexiotik posposizio sistemara

5 Gramatikalizazioaren norabide-bakartasunaren aurka?

0 Aztergaia

- Bidasoaldean, Lapurdi kostaldean, Malerrekan:
 - *Mariestebanbaita* (Ituren)
 - *Apezabaita* (Bera)
 - *Constancia baita* (Ziburu)

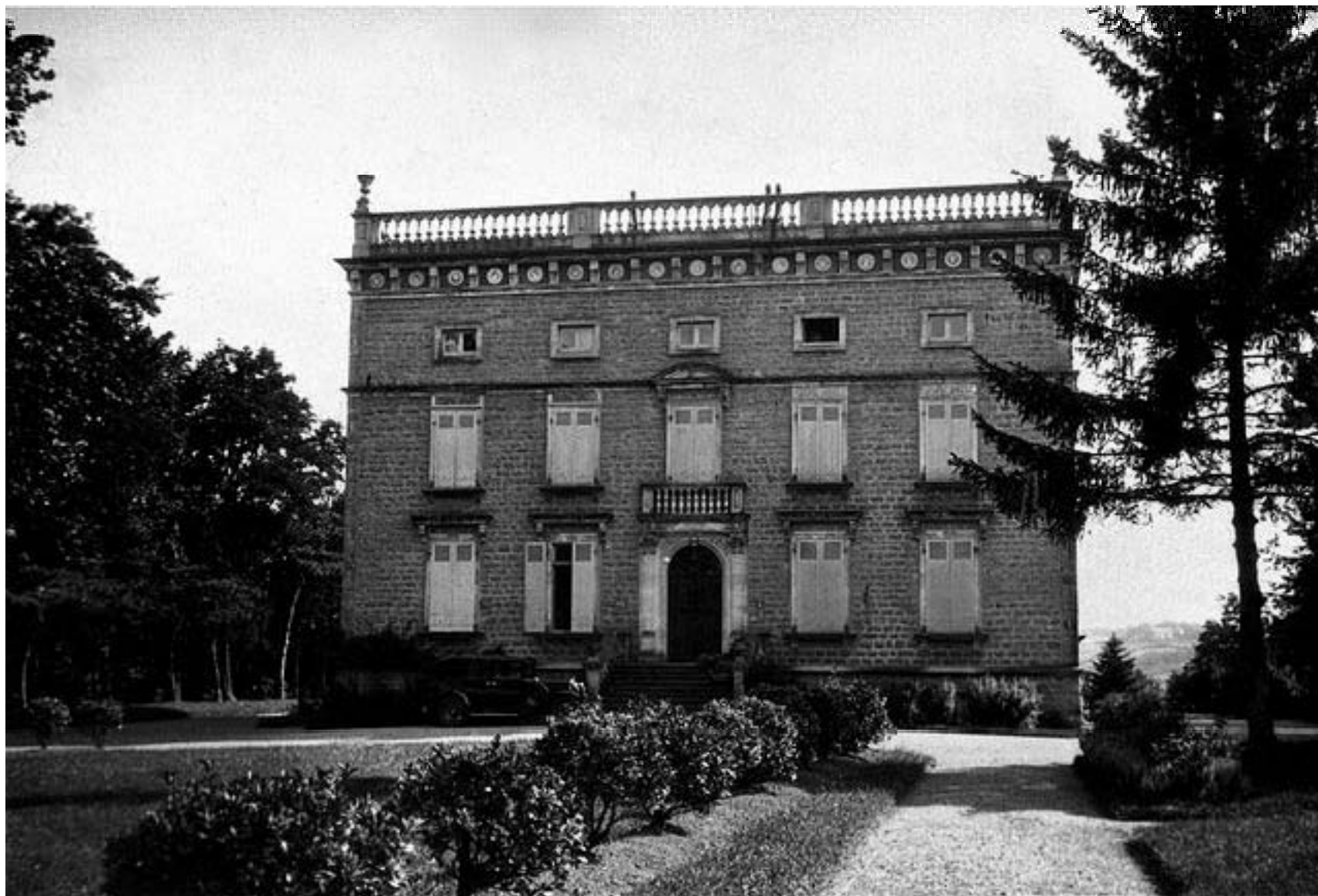
(Iñigo 2001)

1 Etxe-izenetako *-baita*: mailegua

- Azkue (*Morf.* §483)

Atzizkiaren jatorria: lonbardiera *baita* ‘etxola, borda, ohe’, okzitaniera bitarteko.

(Hipotesi semitikoa ere bada: arab. *bait* ‘etxe’, etab.)

Urkijo-baita (Donibane Lohitzune). Iturria: Wikimedia Commons

2 Posposizio sistemako *-gan* eta *baitha-*

- Deklinabideko *baitha*-rekiko identifikazioa

Le guipuscoan et le biscayen emploient les formes *gan*, *gandik*, *gana* [...] Les Basques de France [...] emploient un substantif de lieu: *baitha*, *gizonen baithan* (chez les hommes), tandis que *gizonen gan* équivaut à ces mots: *dans la personne des hommes* (Duvoisin 1866: 35).

2 Posposizio sistemako *-gan* eta *baita-*

- *Baita* 'etxe' izenik euskaraz?

Bai Azkuek (op. cit.) bai Mitxelenak (IX 489, 86. oh.), nabarmentzen dute ez dela existitzen *baita* 'etxe' izenik euskaraz.

2 Posposizio sistemako *-gan* eta *baita-*

- Posposizio eta etxe-atzizkia: norabidea
 - Azkue: (izena >) etxe-atzizkia > posposizio sistema
Urkijo-baita > Urkijo baitan...
 - Mitxelena: posposizio sistema > etxe-atzizkia
Urkijo baitan > Urkijo-baita

2 Posposizio sistemako *-gan* eta *baita-*

- Mitxelenak errotik baztertzen du maileguaren hipotesia:

Etxeetako *-baita* oso berantiarra da: Erdi Aroan ez

Cf. *Guillenea* (1709) / *Gillenbaita* (1994)

(Sunbillako etxe beraren izena, NafTop)

3 Etxe-izenetako *-baita*: erlatibo lexikalizatua

- Proposamena: *Urkijo bait da > Urkijo-baita*
- Ez da erabat proposamen berria; beste eremu batzuetako toki-izen zenbaitetarako proposatu izan da:
 - *Espelabayta* 1591 (Longida)
 - *Elorriabayta* 1634 (Orbaibar)
 - ...

(Salaberri 1996: 226; Krajewska 2017: 368)

3 Etxe-izenetako *-baita*: erlatibo lexikalizatua

- Orain arteko proposamenetan:
 - Oikonimoetako *-baita* “izena” = posposizioa
 - Erlatibozko perpausa = toponimoetako atzizkia
- Proposamen bateratu honetan:
 - **Posposizioa** = leku/etxe-izenetakoa = **erlatiboa**

4 Aditz flexiotik posposizio sistemara

- Posposizioetako *baita* eta erlatiboaren arteko loturaren alde:
 - Zubereraz: erlatiboetan *beita* / posposizioan *beithan*

Honek zer pentsatua: nola gertatu da zehazki erlatibozko perpaus batetik posposizio sistemarako bilakaera?

4 Aditz flexiotik posposizio sistemara

- Norabidearen auzia berrikusten:

Mitxelena: posposizio sistema > etxe-atzizkia

– *Urkijo baitan* > *Urkijo-baita*

4 Aditz flexiotik posposizio sistemara

- Norabidearen auzia berrikusten:

~~Mitxelena: posposizio sistema > etxe-atzizkia~~
~~– *Urkijo baitan* > *Urkijo-baita*~~

4 Aditz flexiotik posposizio sistemara

- Norabidearen auzia berrikusten:

Azkue: (izena >) etxe-atzizkia > posposizio sistema

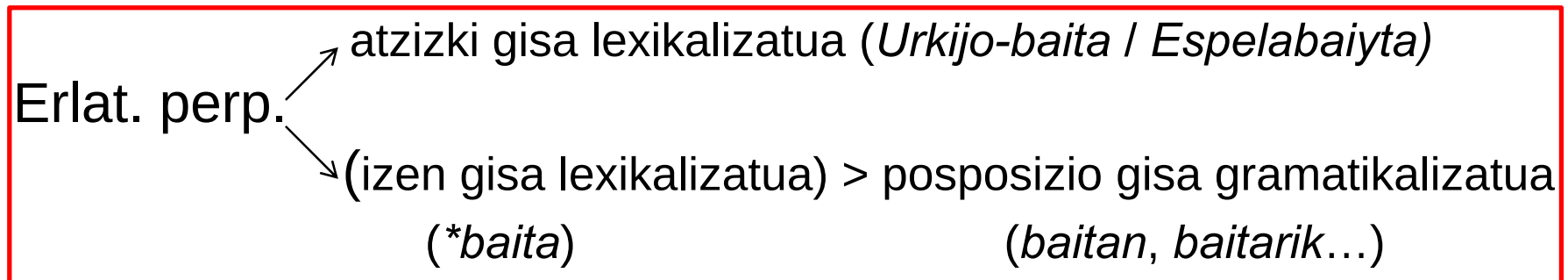
– *Urkijo-baita > Urkijo baitan...*

4 Aditz flexiotik posposizio sistemara

- Norabidearen auzia berrikusten:

Azkue: (izena >) etxe-atzizkia > posposizio sistema

– *Urkijo-baita* > *Urkijo baitan*...

5 Gramatikalizazioaren norabide-bakartasunaren aurka?

- Posposizioen gramatikalizazio bide arrunta (Lehman 1985)

*relational noun → secondary adposition → primary adposition
→ agglutinative case markers → fusional case affix*

- Adibide gisara (?)
 - *gain* izen erlazionala: *-(r)en gain-ea* → *Ø gainen* → ...
 - *-gatik*: *honegatik*, *horregatik*... / *aitarengatik*, *aitagatik*

5 Gramatikalizazioaren norabide-bakartasunaren aurka?

- Posposizio gisa *baita*-k duen bilakaera alderantzizkoa
 - XVI. mendean:
 - Leiz *zuek baitan, launa baitan, hura baitan*, Moises baitan...
 - Etxep *ni baitan, hura baitan*
 - XVII. mendean:
 - Ax *lainkoa baithan, launa baithan / zure baithan, neure baithan*
 - XVIII. mendean:
 - Elizalde *Espiritu Sanduaren baithan / gure baitan*

5 Gramatikalizazioaren norabide-bakartasunaren aurka?

- Posposizio gisa *baita*-k duen bilakaera alderantzizkoa

Badirudi gramatikalizatu ahala, “izendu” ere egiten dela. Horrela baizik ezin da azaldu hasieran genitiborik ez hartzea, eta pixkana garatu izan erregimen hori.

Honek berak posposizioaren jatorri ez izenezkoa salatzen du.

Eskerrik asko